

Je ešte čo zachrániť?

JARABICA NA ÚSTUPE

Pred dvadsiatimi tromi rokmi bola jarabica poľná vyhlásená za vtáka roka. Mnohí poľovníci sa jej už takmer vzdali a ochranárov nezaujíma.

Ak chcem vidieť jarabičky, musím ísť do Rakúska. Sú ešte aj na Slovensku, ale treba ich hľadať. Jarabica sa stráca aj z krajín západnej Európy. Od roku 1991 jej počet klesá aj v najlepších nemeckých oblastiach s chovom malej zveri. Vo väčšine revírov vymizla, v niektorých prežívajú iba zvyšky jej populácie. Vymiera tento druh len z dôvodu poľnohospodárskej výroby, alebo je to dôsledok prirodzeného evolučného vývoja? Dobré jarabičie revíry už nenájdete. Nemecká výskumníčka Anja Roeseová tvrdí, že stavy jarabíc závisia od rôznych faktorov: od zmeny klímy cez iné priame vplyvy až po činnosť človeka. Pre kŕdeľ, ktorý sa vyvíja od základného páru sliepocky a kohútika, je najdôležitejšie kritérium dostatočný kryt.

Tlak predátorov

Jarabice vyžadujú dostatok krytovej štruktúry, vysoký trávny porast popri poľných cestách, zatravnené cestné priekopy, zarastené medze medzi poľami a vhodné podmienky na zahniezdenie, ktoré ovplyvňujú hustotu hniezdných párov. V blízkosti potrebujú miesta s hustou vegetáciou a pod-

Kuriatkam v prvom období veľmi škodí dlhotrvajúce chladné a daždivé počasie.

ľa možnosti aj starú trávu, takzvanú starinu. Výskumy v Anglicku dokázali, že so stúpajúcim podielom starej trávy a podobných rastlinných štruktúr v tesnej blízkosti potravnnej zóny kŕdlika sú straty spôsobené predátormi úmerne nižšie. Vysoká tráva chráni jarabice pred pernatými dravcami. Keď nemajú dostatok prirodzeného krytu, stiahnu sa aj do vyšších poľnohospodárskych kultúr, kde sa zasa vystavujú zvýšenému nebezpečenstvu pri poľnohospodárskych prácach. Lúky, porasty ďateliny a lucerny sa však kosia, pričom sa znášky často zničia. Pre populáciu sú následky väčšinou veľmi negatívne, lebo pri kosbe nezriedka zahynie aj sliepka. Koncom júna až začiatkom júla určujú prežitie kuriatok tri faktory: tlak predátorov, potravná ponuka, predovšetkým hmyzu a pavúkov, a klimatické podmienky. Straty na kuriatkach a znáškach spôsobené predátormi sú lokálne veľmi rozdielne a bezprostredne závisia od intenzity tlmenia predátorov. Možno však konštatovať, že jarabice sú vystavené tlaku početných prirodzených nepriateľov, ktorých populačná hustota podľa jednotlivých druhov a ich závislosti od životného priestoru síce kolíše, ale v celkovom meradle sú ich stavy vo väčšine revírov príliš vysoké. Ochrana pernatých dravcov znamená rastúce straty nielen na jarabiciach, ale aj na ba-

žantoch a iných vtákoch, ktoré hniezdia na zemi.

Kuriatka v prvých týždňoch života pravidelne hladujú a popritom si musia udržiavať telesnú teplotu. V chladnom a vlhkom počasí im chýba čas na získanie potravy, denne potrebujú skonzumovať do tritisíc jedincov hmyzu. Sťažuje im to aj skutočnosť, že v nepriaznivých poveternostných podmienkach je hmyz oveľa menej mobilný a menej vylieza z úkrytu. Na plochách ošetrovaných insekticídmi výrazne klesá množstvo hmyzu a jeho dostupnosť pre kuriatka. Herbicídy zasa redukujú počet divo rastúcich rastlín a tráv a znižujú ich druhovú rozmanitosť a hustotu.

Podiel prežitia

Všetky tieto faktory – klíma, prirodzení nepriatelia, potrava a štruktúra životného prostredia – určujú takzvaný podiel prežitia kuriatok, čiže percentuálny podiel kuriatok na jeden hniezdiaci pár, ktoré prežijú. Podľa Anje Roeseovej je v Nemecku priemerný počet kuriatok z úspešnej znášky, ktoré prežili do augusta, 14,4 jedinca. V závislosti od jednotlivých rokov a rozličných revírov tento počet veľmi kolíše. Ako ukázali viaceré výskumy v Nemecku, dlhoročný podiel prežitia kuriatok sa pohybuje na úrovni približne päťdesiat percent. V nepriaznivých rokoch sa však môže znížiť na desať

*Kohútik má na
prsíach tmavú
škvrnu v tvare
podkovy.*

až pätnásť percent. Zo štatistiky vyplýva, že každoročne určité percento párov nemá úspech pri vyvážaní mláďat následkom straty znášky, všetkých kuriatok alebo straty jedného partnera. Podiel prežitia kuriatok je najvýznamnejší faktor vývoja alebo dynamiky jarabičej populácie.

Rozmanité príčiny strát

Vhodný biotop tvoria otvorené slnečné plochy s blízkym krytom, aby sa jarabice mali kde ohriať, vysušiť a zahnať hlad. Vo väčšine revírov to predstavujú piesčité a trávnaté cesty so zarastenými okrajmi, ktoré – na rozdiel od susediacich poľnohospodárskych kultúr – jarabiciam umožňujú nájsť dostatok rôzneho hmyzu. Odvodňovanie, úpravy cestných priekop a spevňovanie poľných ciest výrazne znižujú kvalitu biotopu a zároveň bežne vyvolávajú aj zvýšenie frekvencie vyrušovania. Masívne vyrušovanie na asfaltových poľných cestách, napríklad rýchlou jazdou automobilov a poľnohospodárskej techniky, cyklistami, osobami s voľne pustenými psami, jazdcami na koňoch a podobne, narúša tok. Ak si jarabice pre nedostatok iných krytových miest zvolia za hniezdne miesta okraje ciest, ovplyvňujú aj hniezdenie a vysedenie znášky. Vyrušovanie spôsobuje, že sliepočky takéto hniezdiská opúšťajú. Asfaltovanie poľných ciest často znižuje kvalitu biotopu jarabíc na ich okrajoch tak, že už vôbec nemôžu slúžiť ako miesta hniezdenia.

Až po žatve obilnín získavajú poľnohospodárske úžitkové plochy opäť na význame. Keď majú jarabičky šťastie, pričom normálne sú veľmi verné stanovišťa, môžu zostať na svojej lokalite. Väčšinou sa však musia z dôvodu žatvy prispôbiť zmene podmienok a premiestniť sa na zarastené zemiačniská, polia repy alebo na strniská, kde si nájdú dostatok potravy. Od septembra do marca predstavujú straty asi šesťdesiat až sedemdesiat percent z celkových stavov. Príčiny strát na jarabiciach sú v tomto období rôzne: choroby, predátori, úrazy, poľovnícke využitie, jesenné, zimné a jarné migrácie. Choroby zohrávajú len nepodstatnú rolu a predstavujú iba určitý faktor mortality. To platí aj o poľovníckom využití a love jarabíc. Vo väčšine revírov sa už jarabice nelovia, poľovníci sa tešia, že ich vôbec majú. Dobré časy veľkoplošných vysokých odstrelov sú nenávratne preč. Dlhotrvejúca snehová pokrývka vyššia ako 35 centimetrov, najmä ak je sneh zamrznutý, má veľmi negatívny vplyv na populácie, lebo jarabice sa nemôžu prehrabať k pôde a potrave. Nízka sypká snehová pokrývka však v zime pôsobí pozitívne, lebo sa môžu zahrabať do snehu, a tak sa chrániť pred mrazom a zrakom dravcov.

Ušiel už vlak?

Straty spôsobené na jarabiciach cestnou premávkou sú síce významné, ale pre vývoj populácií majú len druhoradý význam. Asfaltovanie poľných ciest a budovanie rýchlo prejazdnych komunikácií lokálne znamenajú vyšší podiel zrazenej zveri. Zimné straty, ktoré majú na svedomí pernaté dravce, sú podľa viacerých výskumov premrštené a vysoko nadsadené. Podľa jednotlivých revírov a charakteru krajiny sú v tom však veľmi veľké rozdiely. Anja Roeseová skúmala zimné straty na jarabiciach spôsobené predátormi v troch revíroch severného Nemecka počas štyroch zím a zistila, že sú minimálne. V iných regiónoch, napríklad v Rýnskej nížine, sú zimné straty na jarabiciach podstatne vyššie následkom vysokého počtu dravcov, ktoré tam zimujú, prípadne tadiaľ migrujú počas ľahu. Zimnú mortalitu jarabíc výrazne zvyšujú predovšetkým lišky a v rôznej miere aj iné malé šelmy. Celkovo možno konštatovať, že straty zapríčinené predátormi, najmä pri veľmi malých zostatkových populáciách, môžu viesť k ich zániku.

K najvýraznejším stratám dochádza vo fáze migrácií počas jesene a v čase disperzie, to znamená rozptýlenia odraštených mláďat do oko-

lia. Vtedy koncom zimy sú dospelé sliepočky bez partnerov a kuriatka z predchádzajúceho roka sa snažia nájsť vhodného partnera. Prekonávajú aj väčšie vzdialenosti, niekedy až do niekoľkých kilometrov. Jesenné migrácie nastávajú za normálnych podmienok po žatve. V oboch prípadoch zaznamenávajú jarabice zvýšenú mortalitu. S prihliadnutím na stres, ktorý ich môže podľa okolností oslabiť, zvyšuje sa počet obetí zrážok s motorovými vozidlami a počet jarabíc, ktoré usmrtili alebo poranili predátori. Od marca do mája môže uhynúť dvadsať percent z marcových kmeňových stavov. Sú to väčšinou páry, ktoré migrujú pri vyhľadávaní vhodného hniezdiska. To je ďalší dôležitý faktor: hustota hniezdiacich párov závisí od absolútneho počtu jarabíc a vhodného porastového krytu na zahniezdenie.

Napriek vyhláseniu jarabice za vtáka roka 1991, ako aj lokálnych snáh poľovníckych spoločností o realizáciu opatrení na zlepšenie jej biotopu, ktoré prospeli aj iným druhom malej zveri a rôznym chráneným živočíchom, je jarabica stále na ústupe. Preto sa natíska otázka, či nebežíme za vlakom, ktorý už dávno odišiel. Životný priestor jarabíc sa zmenšuje aj v dôsledku budovania asfaltových poľných ciest.

Sliepočka má na krídlach svetlé priečne pásiky a na hlave kvapôčkovité svetlé škvrny.

Jarabica je stále na ústupe.

To podporuje rozvoj moderných spôsobov využitia voľného času a zvyšovanie frekvencie rušivých vplyvov. Aj v Nemecku malé poľnohospodárske prevádzky, ktoré hospodárili maloplošným spôsobom a čiastočne extenzívne, zanikajú stále intenzívnejšie. Obhospodarovanie pôdy prevzali veľké industriálne pôdohospodárske podniky. Aby úsporou nákladov a času dosiahli lepšie trhové ceny poľnohospodárskych produktov, malé polia pospájali do veľkých lánov.

Slovenská realita

Pred osemdesiatimi rokmi sa u nás lovilo ročne viac ako 427 000 jarabíc. Potom ich stavy postupne klesali, zdecimovali ich tvrdé zimy počas druhej svetovej vojny a dorazila kolektívizácia poľnohospodárstva. Dnes máme len okolo 6000 jedincov. Nemecké výskumy sú platné v Nemecku, prípadne v Rakúsku či Anglicku a krajinách, kde sú zachované vhodnejšie prírodné podmienky pre populácie jarabíc. Napriek tomu nemeckí biológovia bijú na poplach. Mali by sme sa však od nich poučiť a ich poznatky využiť doma. Nám až tak nepomôže zvýšený

podiel prežitia kuriatok, keď máme veľmi málo hniezdiacich párov. Naše jarabice by v prvom rade potrebovali pestrú mozaiku menších polí a dostatočné hniezdné a krytové miesta v blízkosti potravných zdrojov. Pri obrovských lánoch monokultúr to jednoducho nepôjde. Kvalita biotopov pre mnohé druhy malej zveri sa výrazne zhoršila a návrat k trojpoľnému hospodáreniu nie je možný. K tomu treba pripočítať priame straty spôsobené veľkými poľnohospodárskymi strojmi, tlak premnožených predátorov a postupne sa meniace klimatické pomery. Mnohé ďalšie druhy poľných cicavcov a vtákov nasledujú a budú nasledovať jarabicu pri jej ústupe z prírody.

Poľovníci by sa mali venovať predovšetkým tlmeniu predátorov, najmä líšok. Tých máme stále viac, sme krajina bez besnoty, ktorá v minulosti čiastočne redukovala ich počty. Veľa líšok potrebuje veľa koristi, je preto logické, že stavy malej zveri klesajú. Veľmi pozitívne sú snahy niektorých poľovníckych združení a spoločností, ktoré sa venovali a venujú zazverovaniu jarabicom poľnou a ochranou jej životného prostredia. Napríklad roku 2008

zazverovali svoj revír jarabicou členovia Poľovnickej spoločnosti Kolibiská na Kysuciach. Od roku 2011 sa tejto problematike intenzívne venuje PZ Vlk Strážske, na jar 2014 tak urobila Poľovnícka spoločnosť Komjatice. Začiatkom roka 2014 predstavila OkO SPZ Liptovský Mikuláš vysoko profesionálny a podrobný 57-stranový projekt Jarabica, ktorý zahŕňa opatrenia v prospech jej chovu na roky 2014 až 2020 a zachovanie prostredníctvom udržiavania a zlepšenia životného prostredia. Tento projekt by si mal pozorne preštudovať každý poľovný hospodár v oblastiach s chovom jarabice. Aktivít poľovníkov na jej zachovanie však bolo na Slovensku viac. Príslušné orgány by mali zvážiť vyplácanie zástrelného za odlov zvierat škodiacich malej zveri. Medzi predátory patria aj krkavcovité vtáky a ich prílišná ochrana negatívne vplyva na stavy lesných krovitých vtákov, malej pernatej zveri, ale aj chránených živočíchov. Prezimovávajú u nás aj severské populácie dravcov a vtedy sa ich počet výrazne zvyšuje. Ochránari by sa mali zamyslieť nad tým, či si ochranu nezaslúžia aj iné druhy malej zveri, nielen pernaté dravce. Jarabica je ohrozený druh, neskôr príde na rad možno aj zajac. Pomohla by pripravovaná legislatívna úprava, ktorá by nariadila poľnohospodárom ponechať zarastené okraje poľných ciest a určité percento plôch na krytové miesta a hniezdiská. Používanie rôznych herbicídov, rodenticídov a insekticídov si taktiež vyberá tvrdú daň na druchovej rozmanitosti kynožením hmyzu ako zdroja potravy, sterilizáciou poľnohospodárskych kultúr, odstránením burín a otravami živočíchov.

Text: Libor Máčaj, fotografie: Jozef Ferenc